

ДІЯЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ТА УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЦЕНТРУ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВІЙНИ: РЕЗУЛЬТАТИ, ПРОБЛЕМИ, ПРІОРИТЕТИ

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4205>

ПАНОК Віталій Григорович
доктор психологічних наук,
професор, член-кореспондент
НАПН України, директор
Українського науково-
методичного центру
практичної психології і
соціальної роботи,
Національна академія
педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

Анотація. Ніколи ще в сучасній українській історії навчальний рік не починався в умовах масштабних бойових дій, масового переселення мільйонів людей та багатотисячних втрат серед мирного населення та військових. Сьогодні надзвичайно загострилося питання смислів і методології роботи психологічної служби в умовах війни. Війна є надзвичайною ситуацією, до якої людина вимушена пристосовуватись, аби пережити її. Виокремлено дві основні тенденції у поведінці людей у надзвичайній ситуації: перша — захищати, надавати допомогу; друга — евакуюватися, рятувати себе і близьких. Перші потребують психологічної підтримки. Другі — психологічної допомоги. Але і перші, і другі потребують соціально-психологічної реабілітації. Найближчою перспективою в діяльності психологічної служби є соціально-психологічна реабілітація всіх учасників освітнього процесу.

Ключові слова: соціально-психологічна реабілітація; постраждали від воєнних дій; психологічна допомога; психологічна підтримка; учасники освітнього процесу; психологічна служба; життєвий шлях особистості.

Початок нового навчального року для працівників психологічної служби системи освіти, як і для всього українського народу, є винятковим. Ніколи ще в сучасній українській історії навчальний рік не починався в умовах масштабних бойових дій, масового переселення мільйонів людей і багатотисячних втрат серед мирного населення та військових (Президент України, 2022).

Необхідність продовження освітньої діяльності навіть в умовах війни є, на наш погляд, беззаперечною. Головне питання — якими інструментами, методами і технологіями це забезпечити. Сьогодні є зрозумілим, що в умовах війни методи, методики і організація освітньої діяльності не можуть залишатися незмінними, їх необхідно прилаштовувати до нових реалій (Кремень та ін., 2022, МОН України, 2022).

У Державній службі України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України) наголошують, що більше тисячі закладів освіти різного типу є зруйнованими, частина — перебувають на тимчасово окупованій території, у деяких областях заклади освіти опинилися в зоні бойових дій, під обстрілами (МВС України, 2022).

За даними ООН, тільки у 2022 році кількість дітей, що були вимушені покинути свої домівки і переїхати в інші регіони країни або за кордон, налічує майже 4,8 млн (The National, 2022). Це — дві третини від усієї кількості учнів і вихованців. Сюди ж потрібно додати інших учасників освітнього процесу — педагогічних працівни-

ків, батьків або законних представників учнів, інших членів сімей.

У таких умовах організація психологічного супроводу учасників освітнього процесу, надання допомоги постраждалим є надскладним завданням, хоча й надзвичайно важливим як із соціально-політичної, так і з педагогічної точки зору. Отже, уся діяльність психологічної служби системи освіти, діяльність усіх її ланок — практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти, методистів, працівників обласних кабінетів/центрів і, у тому числі — [Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи](#), має бути перебудована з урахуванням умов воєнного часу. Сьогодні надзвичайно загострилося, як ми думаємо, питання смислотворення, цілепокладання і методології роботи всієї служби в умовах війни.

Беззаперечним є той факт, що психологи, реалізуючи свою патріотичну позицію та деонтологічні принципи своєї професії, з перших днів нападу РФ на Україну розпочали активно надавати психологічну допомогу всім постраждалим усіма доступними їм методами і способами. Це ж стосується і «психологічного крила» [Національної академії педагогічних наук України](#). Ми бачимо величезну кількість консультацій, психотерапевтичних сесій, сеансів групової терапії, які надають постраждалим наукові працівники. Стрімко зростає кількість навчальних семінарів, тренінгів, лекцій, що їх проводять для практичних психологів вітчизняні й зарубіжні фахівці. Організовано і проведено низку досліджень з виявлення соціально-психологічних проблем постраждалих, проведено круглі столи, симпозіуми та воркшопи (Кокун, 2022; Кремень та ін., 2022; Слюсаревський & Григоровська, 2022).

Водночас проблемою залишається формулювання смислів, цілей і методології діяльності величезної маси спеціалістів, що зараз надають психологічну допомогу всім учасникам освітнього процесу. Патріотизм сьогодні — це передусім високий рівень професіоналізму.

Психологічну службу в системі освіти було задумано як єдину структуровану субординативну сукупність професіоналів, що діє за єдиними стандартами й методиками, має єдині мету й завдання діяльності та здатна реалізовувати великі галузеві проекти. Тож надзвичайно важливими для формування спільного бачення, спільної мети і спільних завдань діяльності, вироблення спільних смислів і спільного цілепокладання

були стратегія і план розвитку психологічної служби, які розробив Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи на 3-5 років, та щорічний лист про особливості діяльності психологічної служби у прийдешньому навчальному році. Перелічені документи, затверджені МОН України, служили основним дороговказом для планування роботи психологічних служб областей, районів і міст, а також кожного практичного психолога і соціального педагога закладів освіти, методистів обласних, районних центрів.

На жаль, дотепер не існує стратегії та плану розвитку психологічної служби, що, на нашу думку, сприяє дезінтеграції зусиль психологів. Перед серпневими нарадами цього року МОН України оприлюднило методичні рекомендації про особливості діяльності психологічної служби на найближчий навчальний рік (МОН України, 2022). Попри патріотичну риторику, структура та зміст рекомендацій залишилися традиційними, можна сказати — «довоєнними»: навчальна діяльність, профорієнтація старшокласників, консультування, психологічна просвіта і т.п. Натомість зараз необхідно націлювати діяльність працівників служби на роботу в умовах війни і післявоєнного відновлення. Соціально-психологічна допомога і соціально-психологічна реабілітація всіх учасників освітнього процесу — ось, на нашу думку, смисл і головні завдання роботи психологічної служби на найближчі роки.

Для розуміння специфіки завдань і цілей діяльності психологічної служби системи освіти у найближчому/найближчих навчальних роках та специфіки науково-методичного забезпечення цієї діяльності необхідно ще раз звернутися до засадничих підвалин функціонування психологічної служби, а також хоча б побіжно визначити головні фактори, які обумовлюють специфіку її роботи в умовах воєнного часу.

Отже, основною метою діяльності психологічної служби системи освіти є підвищення ефективності освітнього процесу шляхом його індивідуалізації та одночасно захист особистісного суверенітету й соціального благополуччя всіх його учасників на основі застосування наукових методів і технологій прикладної психології та соціальної педагогіки (МОН України, 2018).

Служба забезпечує своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку дитини, мотивів її поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, створення

психологічних умов для саморозвитку та самовиховання, сприяє виконанню освітніх завдань закладами і установами освіти, підвищенню психологічної культури всіх учасників освітнього процесу (МОН України, 2018).

За інформацією МОН України, яку оприлюднено в листі Міністерства (МОН України, 2022), зазначено, що «за результатами аналізу даних (за винятком територій, де ведуться бойові дії та які тимчасово окуповані), що надійшли з регіонів у 2021/2022 навчальному році, кількість фахівців психологічної служби становить понад 20,4 тис. осіб, з них: практичних психологів — близько 13,5 тис. осіб, соціальних педагогів — понад 6,5 тис. осіб, методистів — 374 особи».

У попередні роки, за даними МОН України, кількість фахівців психологічної служби становила майже 23,3 тис. осіб. Із них практичні психологи — понад 15 тис. осіб, соціальні педагоги — більше 7,4 тис. осіб, методисти методичних кабінетів/центрів/лабораторій — 873 особи. У той час і на сьогодні психологічна служба в системі національної освіти є найбільш чисельною з усіх державних психологічних служб в Україні (Панок, 2020).

Отже, аналізуючи одержані дані, можна зауважити, що у кадровому відношенні психологічна служба закладів освіти значних втрат загалом не зазнала, є цілком дієздатною і такою, що може професійно виконувати свої функції. Це, звичайно, не стосується окремих регіонів і областей. Хоча навіть у звільнених від окупації областях спостерігається швидке відновлення роботи фахівців — Київська, Чернігівська, Сумська області.

Викликає занепокоєння значне скорочення методистів, які забезпечують діяльність служби на місцях — на 500 осіб! Майже на 60 відсотків. А методисти — це якраз та ланка, що здійснює координацію роботи працівників служби на місцях і надає їм науково-методичну підтримку. Наголошено: численні навчальні програми і тренінги, що їх проводять вітчизняні й зарубіжні психологи онлайн, не забезпечують і ніякою мірою не замінюють системну, науково обґрунтовану методичну допомогу і методичний супровід працівників психологічної служби конкретного закладу освіти. Годі вже й говорити про врахування регіональної і місцевої специфіки освітнього процесу.

Далі розглянемо фактори воєнного часу, що впливають, або мають бути враховані в діяльності психологічної служби.

Війна не є нормальним станом існування людини і функціонування людських спільнот. Вона є надзвичайною ситуацією, до якої людина вимушена пристосовуватись, аби пережити її. Це — переривання усталеного плину часу, усталеного життєвого шляху людини. Колись, ще у часи дослідження соціально-психологічних наслідків Чорнобильської катастрофи, ми спробували дати суто психологічне визначення поняття «катастрофа». Не соціологічне, не технічне чи екологічне, саме — психологічне (Панок, 1997; Панок та ін., 1998). Воно ґрунтувалося на розумінні, що катастрофа — це подія у житті людини або групи людей, яка має незворотні наслідки і потребує кардинальних змін у життєвому плануванні, життєвій стратегії і життєвих планах. Отже, сьогодні катастрофу війни можна розглядати як мільйони індивідуальних катастроф.

Згадуючи результати досліджень поведінки населення, що постраждало від наслідків Чорнобильської катастрофи — втрата близьких або термінова розлука з ними на невизначений термін, втрата звичного місця проживання, втрата близького соціального оточення (сусіди, однокласники, співробітники, родичі), необхідність обживатись на місцях нового поселення у новому соціальному середовищі, необхідність адаптуватися до нових колективів тощо, — можна зауважити подібність життєвої ситуації постраждалих від військових дій.

В обох випадках спостерігається зміна потребно-мотиваційної сфери, ціннісних орієнтацій, навіть спрямованості особистості. Звідси — зміни у поведінці людей, які постраждали або вважають себе такими. Деякі люди змінюються кардинально. Ми спостерігали тоді і спостерігаємо зараз доволі схожі поведінкові паттерни. Частина людей перетворюється на воїнів, волонтерів, захисників/захисниць і кидається, попри небезпеку, рятувати, захищати, воювати. (До слова, події в часи аварії на ЧАЕС їх учасники називали «війна» — «до війни», «в часи війни», «після війни»). Такі люди потребують психологічної підтримки. Більша частина стає переселенцями, біженцями, евакуйованими, постраждалими. Такі люди потребують психологічної допомоги. Але і перші, і другі потребують соціально-психологічної реабілітації.

У цьому разі під психологічною підтримкою ми розуміємо наснаження, сприяння активізації можливостей людини, збільшення її ресурсних можливостей. Під психологічною допомогою —

відновлення основних життєвих функцій людини, відновлення психічних ресурсів, відновлення особистісної цілісності, опанування актуальною життєвою ситуацією. Соціально-психологічна реабілітація розуміється як відновлення або реконструкція соціальної компетентності особистості, відновлення або реконструкція втрачених соціальних зв'язків, реформування життєвих планів і життєвих перспектив.

Спостерігаючи за поведінкою великих мас наших співгромадян і в Україні, і за кордоном, можна зробити однозначний, на наш погляд, висновок: стрижневим моментом у діяльності психологів сьогодні має стати соціально-психологічна реабілітація населення. Саме — реабілітація. Тобто відновлення втрачених можливостей (abilities). Можливостей нормального розвитку, нормального психофізіологічного функціонування, нормального міжособистісного спілкування, нормальної соціальної активності, нормального навчання, нормального планування власного життєвого шляху і життєвих перспектив. Така реабілітація можлива тільки у випадку зменшення шкоди або повного усунення негативних наслідків війни.

Повертаючись до завдань діяльності психологічної служби системи освіти, необхідно зауважити: головне завдання діяльності її працівників на найближчі роки — соціально-психологічна реабілітація всіх учасників освітнього процесу: педагогічних працівників, здобувачів освіти та їхніх сімей (батьків та найближчих родичів).

Ми не випадково у цьому переліку поставили на перше місце педагогічних працівників. Саме від них, від їхніх професійних дій, від їхнього професіоналізму, їхньої психологічної культури, їхньої психологічної (і педагогічної також) майстерності, від їхнього психоемоційного стану і внутрішньої життєвої стійкості (резилієнс) залежить як довго і як ефективно буде здійснюватися процес відродження національної освіти й національної культури. Українська школа і українська освіта відновляться так швидко і так якісно, як швидко і якісно зможе відродитися вітчизняне вчительство.

Працівники психологічної служби, які й самі перебувають у вкрай несприятливих умовах — переселення, регулярні обстріли, втрата близьких, хвилювання за рідних, тим не менш у більшості своїй взяли на себе допомогати іншим. Водночас із виконанням своїх прямих професійних обов'язків у закладах освіти вони ще працюють як волон-

тери у центрах допомоги внутрішньо переміщених осіб (ВПО), притулках, шпиталях.

За неповними даними, які зібрали науковці Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи, тільки за травень працівники психологічної служби (в опитуванні взяли участь понад 2,7 тис. фахівців) надали професійну допомогу більше 99,2 тис. учасникам освітнього процесу. Це орієнтовно 74 постраждалих на одного працівника служби. Серед постраждалих, яким було надано психологічну допомогу, діти ВПО — понад 20 тис., діти і сім'ї з числа постраждалих від війни — майже 35,3 тис. Психологічну допомогу було надано також і педагогам: ВПО — понад 4,6 тис., іншим постраждалим педагогам — більше 7,7 тис.

Наведені дані свідчать не тільки про патріотизм і професійну відповідальність фахівців психологічної служби, а й про загрозу психоемоційному стану самих психологів. За нашими спостереженнями, серед психологів є непоодинокі випадки емоційного вигорання, помилки і неточності в роботі, іноді — повторна травматизація клієнтів.

Це — один з результатів/напрямів роботи вчених нашого Центру в часи війни. Моніторинг стану та пріоритетів діяльності працівників психологічної служби — важливий складник роботи наших науковців. Результати постійних моніторингів дають змогу не тільки «тримати руку на пульсі» психологічної служби, але й своєчасно виявляти проблеми, які постійно виникають у її діяльності, та планувати науково-дослідну роботу.

Зокрема, за результатами наших досліджень виявлено найбільш загальні проблеми діяльності психологічної служби в часи війни.

Передусім це *ліквідація у багатьох громадах посад методистів*, які відповідали за координацію, атестацію, методичний супровід і методичну підтримку діяльності фахівців служби, проведення систематичних навчань і підвищення кваліфікації, організацію супервізії та інтервізії практичних психологів і соціальних педагогів. Методисти фактично були тими координаторами, які здійснювали реалізацію великих галузевих або регіональних проєктів, що так необхідні зараз і будуть необхідні в найближчому майбутньому в плані соціально-психологічної реабілітації постраждалих і учасників бойових дій.

Друге коло проблем, яке впливає частково з першого, — це *безсистемне онлайн-навчання психологів різних методик надання психологіч-*

ної допомоги. Психолог, який фактично залишився сам-на-сам з величезною масою онлайн-пропозицій підвищення власної кваліфікації з питань терапії психічної травми, травми війни, посттравматичного стресового розладу (ПТСР), методів надання допомоги постраждалим тощо, у багатьох випадках не здатен критично оцінити якість подібного навчання і звідси — якість надання своїх послуг на основі пропонуваного йому методик. Зауважимо, що більшість запропонованого онлайн-навчання для психологів не має жодної рецензії чи ліцензії на проведення навчальних курсів. Це аналогічно тому, якби в медицині на період війни було скасовано всі протоколи лікування.

Третє коло — *проблеми методик надання психологічної допомоги постраждалим*. Зараз, на жаль, почали з'являтися, публікуватися психологічні методики, які також не мають жодної ліцензії або кваліфікованої рецензії. Водночас подібні методики подекуди розповсюджуються представниками вітчизняної і зарубіжної психологічної спільноти.

Четверте коло — *неготовність значної кількості працівників психологічної служби надавати першу психологічну допомогу*. Війна триває з 2014 року, але нам не відомі заклади вищої чи післядипломної освіти, які б пропонували слухачам курси формування практичних навичок надання такої допомоги. Це, звичайно, не стосується освітніх закладів Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Натомість ми вважаємо, що кожен спеціаліст, який має диплом про вищу освіту за спеціальністю «психолог», має володіти практичними навичками надання першої психологічної допомоги. Більше того, такими навичками мають володіти вчителі, вихователі, викладачі, медичні працівники, представники поліції та інших професій.

Розуміючи виклики сьогодення, науковці Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи спрямували свої зусилля на надання практичної і методичної допомоги працівникам психологічної служби, всім учасникам освітнього процесу.

Найбільш важливим, навіть основним, напрямом роботи Центру є створення методик і технологій професійної діяльності практичних психологів і соціальних педагогів. Теоретичне розуміння особливостей актуальної життєвої ситуації учасників освітнього процесу в умовах війни дало змогу спланувати і провести дослідження різних

аспектів надання соціально-психологічної допомоги дітям та сім'ям, всім учасникам освітнього процесу в умовах військових дій.

Починаючи з 2015 року, науковці Центру виконували теми «Науково-методичні засади надання соціально-педагогічної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів» (2016-2018 рр.) та «Науково-методичне забезпечення діяльності працівників психологічної служби з надання допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій» (2019-2021 рр.). Результатами дослідної роботи стали кілька методичних і практичних посібників і методичних рекомендацій (Байдик та ін., 2017, 2020, 2021; Герило, та ін., 2018; Горленко та ін., 2021; Корнієнко та ін., 2017; Ткачук, 2018). (У дужках у списку використаних джерел наведено кількість поширень через соціальні мережі Центру.)

Розуміння необхідності постійного підвищення кваліфікації працівників психологічної служби, особливо у наданні першої психологічної допомоги постраждалим, профілактики їхнього емоційного вигорання, здійснення супервізії та інтервізії спонукало до організації роботи **українсько-німецького проекту «HOPE — HELPING TO COPE» (НАДІЯ)**. Проект спрямований на навчання та підтримку українських практичних психологів для забезпечення оптимальної підтримки в різні періоди часу після травматичних подій, з особли-

hope - Helping to Cope

Notfallpsychologische Trainings für SchulpsychologInnen in der Ukraine

hope
helping to cope

Worum geht es?

Für Kinder und Erwachsene in der Ukraine besteht gegenwärtig ein hohes Risiko, traumatischen Ereignissen ausgesetzt zu sein, die die psychische Gesundheit ernsthaft beeinträchtigen können. Es ist erwiesen, dass professionelle psychologische Unterstützung in solchen Situationen nachteilige gesundheitliche Effekte deutlich mildern kann. Eine Gruppe ukrainischer und deutscher PsychologInnen hat vor diesem Hintergrund das Projekt hope (helping to cope) initiiert. Das Projekt beinhaltet webbasierte Trainings und Supervisionen, die ukrainische SchulpsychologInnen darin ausbilden und unterstützen, Menschen nach traumatisierenden Erlebnissen psychologisch zu helfen. Dabei liegt ein Fokus auf der Hilfe für Kinder.

вим акцентом на роботу з дітьми (Psychologische Hochschule Berlin, 2022).

Партнерами проекту є Національна академія педагогічних наук України, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, Вища школа психології міста Берлін (Psychologische Hochschule Berlin), Професійна асоціація німецьких психологів (BDP) / Група спеціалістів з невідкладної психологічної допомоги (Berufsverband Deutscher Psychologinnen und Psychologen (BDP) / Fachgruppe Notfallpsychologie).

У складних умовах обстрілів, евакуації, інших військових загроз вдалося продовжити експеримент всеукраїнського рівня «Формування гуманістичних відносин між учасниками освітнього процесу шляхом упровадження моделі «Мирна школа», 2019-2022 рр. (МОН України, 2019). Основною метою експерименту є формування навичок безконфліктного спілкування у закладі освіти, розв'язання конфліктів мирним шляхом, викорінення мови ворожнечі та формування толерантності до багатоманіття у спілкуванні учасників освітнього процесу.

Елементами моделі є:

- загальношкільна програма управління конфліктами та формування системи конструктивної співпраці між усіма учасниками освітнього процесу «Відновна школа» (В. Норкінс, Transforming Conflict) (Гопкінс, 2021);
- шкільна структура професійного вирішення конфліктів та навчання конструктивним моделям комунікації «Шкільна служба порозуміння» (А. Горова, Р. Коваль ГО «Інститут миру і порозуміння»);
- елементи програм «Resilience» та «Культура добросусідства».

Історії успіху впровадження моделі в експериментальних закладах загальної середньої освіти розміщено [на сайті «Мирна школа»](#).

Важливим напрямом роботи науковців Центру є участь у міжнародних і всеукраїнських конференціях, круглих столах, симпозіумах та інших масових заходах, де розглядаються проблеми надання соціально-психологічної допомоги постраждалим від війни. Тільки за період з травня по серпень 2022 року вчені взяли участь у 35 подібних заходах.

Крім того, проведено 18 робочих зустрічей із представниками міжнародних і зарубіжних професійних організацій, університетів, представниками ДСНС України, благодійниками та ін.

Для психологів, що працюють із постраждалими, проведено 13 інтерв'язійних групових сесій і близько 50 супервізій. Також було проведено методичні наради та воркшопи з методистами і психологами з різних областей України.

Безпосередня психоконсультативна допомога біженцям, переселеним особам та іншим постраждалим — один з головних напрямів роботи наших науковців. Цей вид допомоги за травень-червень 2022 року одержали більше 180 потерпілих — дітей і дорослих.

У період воєнних дій, практично починаючи з 2014 року, Центр активно використовував свої ресурси у соціальних мережах:

- «Психологічна служба системи освіти України» (11,3 тис. підписників);
- «Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи» (4,4 тис. підписників);
- «Всеукраїнська асоціація практикуючих психологів» (більше 6 тис. підписників).

На цих сторінках, які оновлюються майже щоденно, розміщуються матеріали методичного характеру, посилання на методичну літературу, посібники і методичні рекомендації, публікуються поради практичним психологам, батькам, педагогам, учням, оголошення про дистанційні курси підвищення кваліфікації, тренінги, семінари, які проводять кращі вітчизняні й зарубіжні спеціалісти.

Підводячи підсумки дискусії доцільно, на наш погляд, зробити такі висновки.

1. Війна є надзвичайною, критичною ситуацією на життєвому шляху як окремої особистості, так і різноманітних соціальних спільнот людей. Вона вимагає від людини докорінної зміни усталених форм поведінки і міжособистісного спілкування, прилаштування до незвичних умов існування і зазвичай обумовлюється домінантою виживання як на індивідуальному рівні, так і на рівні людських спільнот. Іншими словами — війна має розгляда-

тися як катастрофа, що має для всіх її учасників незворотні наслідки.

2. Поведінку людей в умовах війни визначають дві групи поведінкових патернів. Одні стають воїнами, волонтерами, захисниками в широкому значенні цього слова і потребують психологічної підтримки. Інші стають біженцями, евакуйованими і потребують психологічної допомоги. Але і ті, й ті потребують соціально-психологічної реабілітації. Соціально-психологічна реабілітація всіх категорій суспільства має стати домінантою в роботі служб соціального захисту, медицини, освіти і, безсумнівно, — психологічної служби.

3. З огляду на зазначене вище, практична діяльність психологів, методичний супровід цієї діяльності та наукові дослідження потребують змін — перебудови, вдосконалення, уточнення всієї методології і методики з метою підвищення ефективності надання психологічної підтримки, психологічної допомоги і соціально-психологічної реабілітації постраждалих.

4. Найбільш актуальними проблемами в діяльності психологічної служби системи освіти, які потребують розв'язання в умовах воєнного стану вважаємо такі:

- неготовність і невміння частини психологів надавати першу психологічну допомогу, що пов'язано з відсутністю відповідної підготовки у закладах вищої і післядипломної освіти;
- нерегульованість питання про здійснення супервізії та інтервізії за роботою практичних психологів закладів освіти, особливо це стосується тих, хто надає допомогу постраждалим;
- недостатня кількість методистів, які відповідають за психологічну службу в районах і територіальних громадах;
- недостатня кількість досліджень і методичних розробок, що стосуються надання психологічної підтримки, психологічної допомоги і соціально-психологічної реабілітації постраждалих учасників освітнього процесу.

5. Всі зусилля професійної психологічної громади, від практичних психологів до методистів і науковців, сьогодні і найближчі роки мають бути спрямовані на забезпечення соціально-психологічної реабілітації всіх учасників освітнього процесу, всього населення України. Це є домінантою, яка у найближчі роки покаже, наскільки ми готові забезпечити психологічне благополуччя для наших громадян у складні часи війни і повоєнної відбудови нашої країни.

Зусилля науковців **Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи** будуть спрямовані на вирішення саме цього завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Байдик, В.В., Бондарук, Ю.С., Гніда, Т.Б., Корнієнко, І.О., Лунченко, Н.В., Луценко, Ю.А., Мороз, Р.А., & Ткачук, І.І. (2017). *Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій* : практичний посібник (В.Г. Панок, І.І. Ткачук, заг. ред.). Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. <https://lib.iitta.gov.ua/718798/> (понад 600 поширень)
- Байдик, В.В., Бондарук, Ю.С., Гопкало, Ю.П., Гніда, Т.Б., Корнієнко, І.О., Лунченко, Н.В., Луценко, Ю.А., Мороз, Р.А., & Ткачук, І.І. (2020). *Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження)* : практичний посібник (В.Г. Панок, І.І. Ткачук, заг. ред.). Київ: Ніка-Центр. <https://lib.iitta.gov.ua/723324/> (понад 400 поширень)
- Байдик, В.В., Бондарук, Ю.С., Гопкало, Ю.П., Гніда, Т.Б., Корнієнко, І.О., Лунченко, Н.В., Луценко, Ю.А., Мороз, Р.А., & Ткачук, І.І. (2021). *Технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (з досвіду роботи)* : методичний посібник (В.Г. Панок, І.І. Ткачук, наук. ред.). Київ: Ніка-Центр. <https://lib.iitta.gov.ua/729191/> (понад 800 поширень)
- Герило, Г.М., Гніда, Т.Б., Корнієнко, І.О., & Луценко, Ю.А. (2018). *Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів* : практичний посібник (Ю.А. Луценко, заг. ред.). Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. <http://lib.iitta.gov.ua/713128/>
- Гопкінс, Б. (2021). *Відновні практики в класі. Відновні підходи у повсякденній роботі* (А. Горова, Т. Калениченко, Є. Коваль, Д. Белінська, ред. пер.). Проект «Мирна школа». <https://bit.ly/3RdQQ0o>
- Горленко, В.М., Марухина, І.В., Панок, В.Г., Предко, В.В., Рибалка, В.В., Романовська, Д.Д., & Сосновенко, Н.В. (2021). *Психологічний супровід формування демократичних засад та профілактики і розв'язання конфліктів у закладі освіти* : практичний посібник (В.Г. Панок, заг. ред.). Київ: Ніка-Центр. <https://lib.iitta.gov.ua/729197/> (понад 500 поширень)
- Кокур, О.М. (2022). *Всеукраїнське опитування «Твоя життєстійкість в умовах війни»* : препринт. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/731505/>
- Корнієнко, І.О., Лісовецька, І.М., Луценко, Ю.А., & Романовська, Д.Д. (2017). *Досвід надання допомоги дітям і сім'ям — жертвам військового конфлікту* : практичний посібник. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. <https://lib.iitta.gov.ua/709040/> (близько 200 поширень)

- Кремень, В.Г., Луговий, В.І., Топузов, О.М., Сисоєва, С.О., Максименко, С.Д., Ляшенко, О.І., Ничкало, Н.Г., Саух, П.Ю., Лук'янова, Л.Б., Регейло, І.Ю., & Гудим, І.М. (2022). Про роботу відділень та наукових установ Національної академії педагогічних наук України в умовах воєнного стану: Наукова доповідь Президії НАПН України 24 березня 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4(1). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4118>
- МВС України. (2022, 20 липня). *Лише 11% закладів освіти мають власні захисні споруди цивільного захисту*, — Сергій Крук. <https://bit.ly/3dH7gRp>
- Міністерство освіти і науки України. (2018, 22 травня). *Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України* (509). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18>
- Міністерство освіти і науки України. (2019, 1 листопада). *Про проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою «Формування гуманістичних відносин між учасниками освітнього процесу шляхом упровадження моделі «Мирна школа» на 2019-2022 роки* (1368). <https://bit.ly/3Sx5MYE>
- Міністерство освіти і науки України. (2022, 2 серпня). *Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році* (1/8794-22). <https://bit.ly/3SAz6xy>
- Панок, В.Г. (1997). *Мониторинг социально-психологической ситуации в зоне Чернобыльской катастрофы* : монографія. Київ: Чернобыльинтерформ.
- Панок, В.Г., Скребець, В.О., & Яковенко, С.І. (1998). *Психологічна феноменологія екологічної катастрофи (на матеріалах Чорнобильської катастрофи)* : монографія. Київ: б/в.
- Панок, В.Г. (2020). Концепція психологічного супроводу освітніх реформ у діяльності психологічної служби. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2(1). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-9-1>
- Президент України. (2022, 24 лютого). *Про введення воєнного стану в Україні* (64/2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>
- Слюсаревський, М.М., & Григоровська, Л.В. (2022). Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4(1). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4129>
- Ткачук, І.І. (2018). *Психолого-педагогічний супровід особистісного і професійного самовизначення старшокласників, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів* : методичні рекомендації (В.Г. Панок, наук. ред.). Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. <http://lib.iitta.gov.ua/713141/>
- Psychologische Hochschule Berlin. (2022). *Hope — Helping to Cope. Notfallpsychologische Trainings für SchulpsychologInnen in der Ukraine*. <https://www.psychologische-hochschule.de/hilfe-fuer-die-ukraine/hope-helping-to-cope/>
- The National. (2022, April 12). *UN says 4.8 million children displaced by war in Ukraine*. <https://bit.ly/3SioONT>

ACTIVITIES OF THE PSYCHOLOGICAL SERVICE AND THE UKRAINIAN SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL CENTRE OF APPLIED PSYCHOLOGY AND SOCIAL WORK IN THE CONDITIONS OF WAR: RESULTS, PROBLEMS, AND PRIORITIES

Vitalii Panok

DSc in Psychology, Professor, Corresponding Member of NAES of Ukraine, Director, Ukrainian Scientific and Methodological Centre of Applied Psychology and Social Work, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *Never before in modern Ukrainian history, the academic year has begun under the conditions of a large-scale military invasion, massive resettlement of millions of people, and thousands of losses among the civilian population and the military. Today, the issue of the essence and methodology of psychological service in war conditions has become extremely acute. War is an emergency that a person must adapt to survive. There are two main trends in people's behaviour in an emergency: the first is to protect and assist; the second is to evacuate, to save themselves and their loved ones. The first one needs psychological support. The second one needs psychological help. But the first and second need social and psychological rehabilitation. The nearest prospect in the activity of psychological service is the social and psychological rehabilitation of all participants in the educational process.*

Keywords: *social and psychological rehabilitation; war victims; psychological assistance; psychological support; participants of the educational process; psychological service; the life path of a personality.*

Дата публікації: 30 вересня 2022 р.